TÜRK
DİLİ

AYLIK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
Yıl 21, Cilt XXV, Sayı 246, 1 Mart 1972

Nadir Nadi

(1908)

Atatürk'le başlayan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma çabalarımızı yeni iktidarın mutlaka baltalayacağına inanan ve bunu bana ilk söyleyen Nurullah Ataç oldu. Şu meşhur "inkılâp softaları" nutku üzerinden bir iki gün geçmiş, geçmemişti. Ankara Palas'ın giriş kapısı önünde Ataç'a rastladım. Beni görünce, yumruğunu sallayarak elini Büyük Millet Meclisine doğru uzattı. Birilerine meydan okuyormuş gibi:

— Evet, inkılâp softasıyım! diye mırıldanmaya başladı. Deyimi habire tekrarlıyor, her seferinde biraz daha coşuyordu. Bir ara softalığı hafif bulmuş olacak, "hayır, inkılâp yobazıyım" diye tutturdu. Bununla da yetinmedi, yumruğunu göğsüne vurarak, gözbebekleri yuvalarından oynamış feryat haline yükselmesini zor önlediği bir sesle evrene meydan okurcasına övündü:

— Yobazım, yobaz, yobaz!

O sıralar Ataç'ın davranışını çok mübalâğalı buluyor, onu böyle cezbe

halinde gördükçe kimi zaman gülesim geliyor, kimi zaman da "acaba üstat aklını mı oynatacak?" diye üzülüyordum.

Bu "yobazlık" gösterisinden birkaç gün sonra, Ataç'ı Çankaya'daki dairesinde görmeğe gittim. İnönü orada iken Cumhurbaşkanlığı Tercüme Bürosu Şefliğine atanmıştı. Yabancı devlet başkanlarından gelen mesajları, dilimize çevirmekten ibaret, zahmetsiz ve rahat bir görevi vardı. Celâl Bayar, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine akrabalarından Nurullah Tolon'u getirmiş, personel arasında bir değişikliğe lüzum görmemişti. Sinir içindeydi Ataç. İlk sözü:

— Beni buradan kurtar! demek oldu. Hayretle yüzüne baktım. Ne vardı yani, böyle yangından kaçarcasına Çankaya'yı bırakmakta? Bir Cumhurbaşkanı gitmiş, yerine bir başkası gelmişti. Bir devlet memuru olarak onu ilgilendirecek bir olay mı idi bu? Ha giden, ha gelen, devlet reisi ile yüz yüze gelmesi bile söz konusu değildi. Sanki onun burada varlığından haberli mi idi Bayar?

Ne dedimse Ataç'ı yatıştıramıyordum. Sinirleri son derece gerilmişti. Rica değil, emreder gibi konuşuyordu.

— Emeklilik hakkımı elde etmeğe şunun şurasında beş ay kaldı. Eğer izin alıp beni kurtaramazsan, istifayı basacağım, çekip gideceğim! dedi.

Anlaşıldı, yeni havaya tahammül edemiyordu, yapamayacaktı. Çankaya'daki değişiklikten ziyade yurtta olup biteceklerin önsezisi mi kıvrandırıyordu Ataç'ı? Soru ile o zaman hiç ilgilenmediğimi söylemeliyim. Acayip tutumunu eserekli yaradılışının yeni bir cilvesi sayıyordum. Fakat Ataç'a yardım etmeli idim. Önce Nurullah Tolon'la görüştüm. Genel Sekreter de onun anormal hallerini farketmiş, bunlara bir neden bulamadığı için ne yapabileceğini düşünüyordu. Bir eleştirmen olarak uzaktan uzağa adını duyduğu ünlü yazar, onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Açıkça belirtmiyordu ama, "tuhaf arkadaş" derken, Ataç'ın saçmasapan biri olduğunu şüphesiz aklından geçiriyordu. Tolon'a elimden geldiği kadar durumu anlatmaya çalıştım. Ataç, edebiyatımıza, dilimize büyük hizmetleri geçmiş bir adamdı. Politika ile o güne değin hiç ilişiği olmamıştı. Son zamanlarda kafası fazlaca yorulduğu için sinir dengesi işte böyle sık sık bozuluyordu. Emekliliğine de pek az kalmıştı zaten. Birkaç aylık bir izinle yazarımızın sağlığını kurtarabilirdik. Tolon, isteğimi yerine getirmeğe hazırdı. Ancak, uzunca bir "mezuniyet" yalnız Cumhurbaşkanının emriyle sağlanabilirdi. Tolon'a söylediklerimi Bayar'a da tekrarladım. Özel münasebetlerinde daima kibar olan Bayar anlayış gösterdi ve derhal Ataç'ı "azat" eyleyerek özlediği hürriyetine kavuşturdu.

Müşteriler değiştiği için Ataç Ankara Palas'a uğramaz olmuştu. Daha ziyade Akba Kitabevinde, Dil Kurumunda, ya da bir lokantada, bir meyhanede buluşuyorduk. Öz Türkçecilik savaşında aşırılığın son kertesine varmıştı o sıralar. Öyle ki, her dilediği konuyu işleyemeyecek hale geldi-

ğini düşünürdüm zaman zaman. Fakat konu monu umurunda değildi Ataç'ın. Yazılarında hep dil ve edebiyat (kendi deyimi ile gökçeyazın) sorunları üzerinde durur, kimi zaman unutulmuş eski ozanları genç kuşaklara tanıtmaktan zevk alırdı. Bir ara, Fransız tiyatro eleştirmeni Paul Léautaud'ya dadandı. Bu da kendisi gibi yalnız eleştirmeci değil, aynı zamanda denemeci bir yazardı. Léautaud da Ataç gibi geleneğe, alışılmışa karşı doğru bildiği fikirleri çekinmeden savunmuş, parlayan hiçleri yere vururken gölgedeki değerleri ışığa kavuşturmak istemişti. İki yazar arasında bir kıyaslama yapacak olursak bence her bakımdan Ataç'ın üstünlüğü şüphe götürmez. Léautaud, nihayet kendine özgü, acayip huyları zaman zaman kişiliğinden eserlerine de sıçrayan epeyce orijinal bir yazardır ve galiba o kadardır. Ataç ise bunun çok ilerisinde edebiyatımıza geniş ufuklar hazırlamış, dilimizin bağımsızlığı uğruna başarılı çabalar harcamış, özgür düşünce ortamının yurdumuzda güçlenmesine büyük ölçüde yardım etmiştir. Yeni kuşaklar üzerinde günden güne büyüleyici bir etkisi olmuştur, Ataç'ın. Yabancı dillere çevrilse, kimi yazılarının Batı ülkelerinde de ilgiyle, zevkle okunacağını söyleyebilirim.

Léautaud gibi geçici sandığım heveslerin yanı sıra eskilerden Montaigne, Shakespeare, Rabelais'ye, yenilerden André Gide, Paul Valéry ve daha bir iki ünlüye kopmaz sevgi bağları ile bağlanmıştı. *Prospero ile Caliban* adı altında sonraları kitap halinde yayımlanan yazı serisini Shakespeare'in *Fırtına*'sından aldığı ilhamla hazırlamıştı.

André Gide'den söz ederken hep Monsieur Gide deyimini kullanırdı. Neden lüzüm görürdü bu ayrıcalığa? Her halde *Kalpazanlar* yazarına özel bir saygı besliyor olmalı idi. Gide'in ölümünden sonra da onu yine "Monsieur Gide" diye anmaktan vazgeçmedi. Zevkler ve renkler tartışılmaz derler, ama hayranlığın bu derecesi bana biraz zorlama gibi geliyordu doğrusu. Gide'de öyle önünde secdeye varılacak erişilmez bir büyük değer göremiyordum bir türlü. Hürriyetçi İspanyol yazarı Salvador de Madariaga ile bir gün sohbet ederken ağzından:

"Gide, başka bir ülkede yabancı bir dille yazsa idi, iyi bir yazar olmaktan öteye geçemezdi. Onun büyüklüğü, Fransız oluşu ile ilgilidir, çünkü Fransızlar kendi yazarlarını şişirirler." sözlerini duyduğum zaman Ataç'ı hatırladım. Hiç bir propagandaya kanacak bir adam değildi Ataç. Ama işte Gide'e karşı duyduğu hayranlığı yadırgayacak başkaları da vardı yeryüzünde.

...

Devrim ilkelerine öylesine yürekten bağlı idi ki, "devrim" yerine "devrimler" denmesine kızardı. Çoğul eki ile söylendi mi, devrim düşmanları karşısında bütünün zedelenebileceğini kabul edip geriliyormuşuz duygusuna kapılmaktan çekinirdi.

Yaşadığımız koşullar altında devrim düzenini en iyi koruyabilenin İsmet İnönü olduğuna inanmıştı. Bu yüzden İnönü'ye sonsuz saygı duyguları ile bağlı idi. İnönü ne yaparsa iyi yapardı. Bir davranışını, bir kararını olsun yanımda tenkit ettiğini hatırlamıyorum. Ataç gibi akılcı bir yazarın İnönü hakkındaki zaman zaman bağnazlığa varan bu aşırı tutumunu yadırgamakla beraber, duygu ve inançlara daima saygı beslediğimden konuyu onunla tartışmazdım. Uzun yıllar boyunca sevdiği, beğendiği, mısralarını dilinden düşürmediği ozanları bile zamanla şiir anlayışı değiştikçe bir köşeye itebilen Ataç, ömrünün sonuna değin yüreği ve kafası ile İnönü'ye hep bağlı kaldı.

Son yıllarda politika konularına değinen ateşli yazılar yazıyor, devrim düzenini savunduğu bu yazıların altına Kavafoğlu imzasını atıyordu.

Bir ara nedense az görüşür olduk. Anlayamadığım bir sebepten galiba bana küsmüştü. Aramıyor, sormuyor, bir yerde rastlaşırsak, kaçmasa da, arkadaşının muzipliğine uğramış bir okul çocuğu gibi kırgın, sitemli bakışlarla yan yan beni süzüyordu.

Ankara'ya bir gelişimde telefonla aradım. Kavaklıdere'de bir lokantada buluştuk. Eski günleri anarak iki saat kadar tatlı tatlı sohbet ettik. Hiç unutmam, o gün bir pazardı ve öğleden sonra Devlet Tiyatrosunda bir Amerikalı yazarın, yanılmıyorsam Thornton Wilder'in *Yağmurcu* adlı piyesini görmeğe gidecekti. Birkaç akşam önce aynı eseri ben de seyretmiştim. Fikrimi sordu.

— Fena değil, insanı sıkmıyor! dedim. Ayrıca öteden beriden konuştuk. Şair Ziya Osman Saba yeni ölmüştü. İyi bir arkadaş, duygulu bir insan olan Saba'nın kaybına ikimiz de yakındık. Uzaktan uzağa onunla ilgilenmiş, sağlık durumunu izlemişti. Acıyorduk Ziya Osman'ın ölümüne. Fakat ozan olarak edebiyatımızda öyle ahım şahım bir yer tutamayacağını da kabul ediyorduk.

Sonra opera bestecilerinden, özellikle Verdi'den söz açıldı. Musikiye karşı fazla bir ilgisi bulunmayan Ataç, ünlü İtalyan opera bestecisini çok seviyordu. Bense, o nasıl kimi ozanları zamanla azımsıyorsa, gençliğimde hayran olduğum Verdi'yi şimdi ikinci plana atmıştım.

— Kolay müzik yapıyor bu adam, dedim. Cilâsı parlak fakat derinliği yok!

Bana hak verdi. Gerçekten kolay ve çağına uygun basmakalıp eserler bestelemişti Verdi. Yalnız onun ihmal edemeyeceğimiz bir yanı da vardı. Hiç bir zaman bayağılığa kaçmıyordu Verdi'nin musikisi. Bu yargısında da ben Ataç'a hak verdim.

Sonra beraber Kavaklıdere'den şehre indik. Devlet Tiyatrosunun önünde ayrıldık. İki gün sonra *Ulus*'ta çıkan bir eleştirisinde ne görsem beğenirsiniz. Benim fena bulmadığım *Yağmurcu* piyesini yerden yere vurmuyor mu! Berbat bir şeydi bu eser; basmakalıp fikirlerle halkı oyalayarak para kazanmak için yazılmıştı. Yeni hiç bir yanı yoktu. Büyük sanatın,

yaratıcı sanatın yanı sıra iddiasız, halkı eğlendirip geçimini sağlamaktan gayrı bir amaç gütmeyen profesyonellere tahammül edemiyordu Ataç. Bir sanat yapıtı söz konusu oldu mu hoşgörü nedir bilmez, hep iyiyi, yeniyi, kusursuzu arar, damarlarının ucuna değin dikkat kesilmeyi vazgeçilmez, kutsal bir görev sayardı.

Onu bir daha görmem kısmet olmadı. Hastaneye kaldırıldığını *Ulus*'ta çıkan bir yazısından öğrendim. Bunun son yazısı olabileceğini söylüyor, "ne yapalım, bunca yıl yaşadım, yeter bana" cümlesiyle de bir Yunan filozofu olgunluğu içinde kadere boyun eğiyordu. Ne denir?

Baki kalan bu kubbede bir hoş seda imiş!

Ataç öldü, gitti. Sesinin uzunca bir süre daha kubbemizde hoş yankılar uyandıracağına inanıyorum. Kendisi pek sanmazdı ama yarınki gençlerimiz de ondan bir şeyler öğreneceklerdir herhalde. Dilimize ettiği hizmetlerin değerini ise ileride daha iyi anlayacağımızdan şüphemiz olmasın.

(*Perde Aralığından*, s. 281-283,285, 1964)